

III ДИО
ПРОМОЦИЈЕ

ПРОМОЦИЈА КЊИГЕ
„О ИСТОРИЧАРИМА ЦРНОГОРСКЕ АКАДЕМИЈЕ
НАУКА И УМЈЕТНОСТИ ”
АКАДЕМИКА МИОМИРА ДАШИЋА

Промоција књиге (издавач Црногорска академија наука и умјетности, 2011) одржана је у Црногорској академији наука и умјетности, 28. новембра 2011. године. О књизи су говорили: проф. др Ђорђе Борозан, ванредни члан ЦАНУ, академик Михаило Војводић, проф. др Живко Андријашевић, као и аутор књиге академик Миомир Дашић.

Ђорђе БОРОЗАН*

Говорити о вишедеценијском научном раду и доприносу академика Миомира Дашића, особита је част, задовољство и пријатна обавеза.

Књигом *О историчарима Црногорске академија наука и умјетности – Прилог историји историографије Црне Горе*, недавно објављеној, академик Миомир Дашић прихватио се, како и сам каже, одговорног, сложеног и тешког задатка, прије свега у погледу вредновања дјела историографа преминулих редовних, ванредних и дописних чланова ЦАНУ и њиховог научног доприноса црногорској историографији. Цијенећи да се укупним дјелом академика Ивана Божића, Ђорђија-Ђока Пејовића, Петра И. Поповића, Славка Мијушковића, Васа Чубриловића, Бранислава Ђурђева, Алојза Бенца, Мишела Обена, Милана Васића и Симе Ђирковића, треба више позабавити историјска наука у Црној Гори, он је свој несумњиво значајан допринос оивичио поднасловом *Прилог историји историографије Црне Горе*, свјестан изазова који је себи поставио при процјењивању вишеструког значаја њихових монографија, студија, чланака и бројних других прилога посвећених Црној Гори.

Стрпљивим радом на овој књизи, бавећи се животом и дјелом поменутих личности, које чине част институцији у којој су уживали глас престижних у науци због стваралаштва од трајног значаја и оставили дубок траг у историји црногорске историографије, академик Дашић подарио нам је још једну драгоцену књигу. Студиозно изведене анализе о већини дјела поменутих личности јасно показују да је укупни вриједносни суд аутора дубоко засјекао у све битне домете њихових дјела и да је пажљиво одредио њихово мје-

* Академик Ђорђе Борозан, ЦАНУ

сто у црногорској, јужнословенској и националним историјама којима припадају.

Опредјељујући се за есејистички приступ приказивања животних путева и стваралачких активности професора, сарадника и савременика са којима је друговао, размјењивао искуства у струци на многим научним скуповима у Црној Гори, Србији и широм Југославије, Дашић је вишедеценијска дружења и сарадњу с њима у овој књизи изразио кроз својеврсне студије, гдје лично животно стваралачко искуство добија на моменте и мемоарске црте.

Тако говорећи о свом професору и пријатељу Ивану Божићу, редовном члану ЦАНУ, угледном медиевисти црногорске и српске историографије, запажа да се научно и педагошки формирао уз елитну групу историчара београдске историјске школе коју су чинили Владимир Ђоровић, Васиљ Поповић, Станоје Станојевић, Виктор Новак, Васа Чубриловић, Михаило Динић, Јорјо Тадић, Геогрије Острогорски и други. У хеуристичким радовима о средњовјековној Дукљи – Зети – Црној Гори и њеним сусједним областима, зналачки, рељефно оцртаним у књигама *Историја Црне Горе* и *Немирно поморје*, сачинио је својеврсну историографску синтезу простора данашње Црне Горе. Његов елаборат *Нацрт збирке извора за историју Црне Горе* који је аутор ове књиге пронашао у архиву ЦАНУ и данас је актуелан програм за публикувања извора за средњовјековну историју Црне Горе.

Божићево цјелокупно дјело, констатује Дашић, може се узети као узоран примјер како је појединац и у историјској науци, од које се тражило највише партијности, могао, ако је имао научне храбрости и знања, да не подлегне идеологији и њој жртвује достојанство науке.

Научни портрет др Ђока Пејовића, који се првенствено бавио темама из црногорске историје, сагледан је у димензијама остварених резултата тематским монографијама, студијама и чланцима. Бавећи се аграрним односима у новоослобођеним областима после 1878. и 1912, демографским промјенама, проблемима исељавања, просвјетним и културним питањима, развојем друштвено-филозофске мисли и државноправним развитком Црне Горе у доба Петра I и Петра II Петровића Његоша, Пејовић је остварио значајан историографски учинак, увијек засниван на поузданој грађи и објективној анализи.

Дјело Петра И. Поповића, универзитетског професора, дописног члана Црногорске академије наука и умјетности, у чијим радовима доминирају политичке теме из историје Црне Горе, сагледава кроз призму свестраног ангажовања у науци и струци.

Међу књигама доминирају монографија *Црна Гора у доба Петра I* и збирка *Односи Србије и Црне Горе у XIX веку*. Дашић напомиње да се његови радови одликују оригиналношћу утемељеној на примарним архивским списима до којих је долазио упорним трагањем по фондовима страних и домаћих архива и према којима је увијек имао критички изражен однос. Због тога је, констатује Дашић, био цијењен као историчар међу елитним предводницима историјске науке и универзитетским професорима.

За др Славка Мијушковића, који је историографским и књижевно-историографским радовима обогатио наша сазнања о прошлости Боке Которске, Приморја, Црне Горе и Херцеговине, утемељеним на грађи которских, дубровачких, задарских, италијанских и аустријских архива, напомиње да се у пажљивој обради извора досљедно држао метода класичне историографске школе, убличавајући принцип историјског морализма, према коме историјска мисао треба да се чврсто држи принципа просвијећености. Рад на критичком издању *Летописа пона Дукљанина* сматра најтемељнијим од свих досадашњих публикавања.

Научни портрет омиљеног професора академика Васе Чубриловића, дописног члана ЦАНУ, са којим је разговарао о многим темама и сарађивао на научним скуповима, Дашић гради пажљивим односом према његовом богатом и разноврсном дјелу, полазећи од чињенице да се ради о српском и југословенском историчару европских видика, који је дао значајан допринос историографији Црне Горе. На научној и политичкој сцени дјеловао је више од седам деценија. Као историчар и јавни радник живио је са новоствореном југословенском државом којој је био и животом и научном мишљу до краја живота привржен, констатује Дашић. Његово цјелокупно дјело свједочи да је био историчар мислилац који дубоко промишља прошлост, успијевајући да је повеже са савременошћу. На основу искуства минулог времена, знао је као ријетко ко да покаже и укаже на друштвено-економске и политичке путеве будућности. Бавећи се у овој замашној студији личношћу и дјелом проф. Чубриловића, напоменуће да је „безрезервно определијељен за југо-

словенство, живио са Југославијом, пратећи све њене успоне, мијене, падове, унутрашње сукобе, националне противурјечности и невоље и настрадаје на њен интегритет, упркос свему вјеровао у побједу југословенске идеје.

Студијама, чланцима, расправама и рефератима, дао је значајн допринос историографији Црне Горе, чијом се периодизацијом посебно позабавио у раду *Периодизација Црне Горе у новом вијеку*.

Процјењујући новонастале околности у којима се чују критичке опсервације на његово дјело, Дашић износи увјерење да ће научна критика знати да му одреди високо мјесто у историји српске, црногорске и југословенске историографије, а његови истраживачки радови из историје Црне Горе, аналитички и синтетички обликовани, сврставају његово дјело у највише домете црногорске историографије.

Бавећи се дјелом академика Бранислава Ђурђева, чији су радови о Црној Гори изазивали спорове, полемике и контроверзне оцјене и мишљења, оцијенио је да су богати новим подацима, критички осмишљени изазовни и подстицајни за даље детаљне анализе и валоризацију, првенствено када је у питању црногорска историографија. Његова је заслуга вишестрана за развој научне мисли, нарочито за вријеме османске владавине, гдје је, због оригиналних научних анализа, смјелих закључака, али и контроверзних полемичких ставова оставио дубок траг полемичним дјеловањем у црногорској, српској и југословенској историографији.

На инспиративан, обухватан и цјеловит начин, позабавио се Дашић обимним, тематски разноврсним, сложеним и слојевитим дјелом академика Дима Вујовића, научника који је три деценије био један од водећи црногорских историчара.

Прије Дима Вујовића, а ни у вријеме његовог вишедеценијског научноистраживачког рада – напомиње Дашић – нико се није тако свеобухватно упуштао у теоријско-методолошку проблематику црногорске историјске науке и анализу проблема у вези са истраживањем цјелокупне прошлости Црне Горе. Формиран као научник – историчар вријеме које историчари данас називају „фаталном детерминисаношћу”, не само у југословенској историјској науци, својим обимним и свестраним дјелом Вујовић припада генерацији историчара која је означила ново раздобље у црногорској историографији. Аналитичким сагледавањем његових значајних

монографија, чланака, студија, расправа и методолошких радова, Дашић је пажљиво процјењивао вриједносне судове, промишљања, закључке и критичке процјене, неријетко сагласно сопственим промишљајима о бројним темама националне и политичке историје Црне Горе у првој половини 20. вијека.

Као дугогодишњи сарадник, колега, пријатељ, свједок интелектуалног ангажмана на ширењу научних, педагошких и културолошких потреба у маниру школе анализиста, Вујовић је, напомиње Дашић, најбољи примјер цијелој генерацији не само историчара него и других интелектуалаца како се бори за слободу научног рада и стваралаштва. Овом цјеловитом студијом животни и стваралачки пут академика Дима Вујовића свакако добија пунији смисао и значај за све који ће се бавити његовим дјелом, користити његове научне резултате и настављати путевима које је прокрчио, уобличио и оставио у наслеђе.

Животни пут, научни и наставни портрет академика Алојза Бенца, дат у овом синтетичком есеју, истиче посебан значај његовог археолошког рада на праисторији, класичној и средњовјековној историји данашње Црне Горе. У томе се посебно истиче истраживање мезолитског стратума у Црвеној стијени, на основу којег је засновао реконструкцију раних неолитских култура на простору Црне Горе и Херцеговине. Успјешно се бавио и културом илирских племена и стећака у сјеверозападном дијелу Црне Горе.

За упознавање француске културне јавности са историографским, књижевним и културним стваралаштвом Црне Горе, немјерљив допринос дао је Мишел Обен дисертацијом *Историјске визије у поетском дјелу Петра Петровића Његоша*. Студијама о Његошевој *Краткој историји Црне Горе*, бројним чланцима и саопштењима на научним скуповима и славистичким семинарима, дописни члан ЦАНУ Обен је, подсјећа Дашић, „незаборавно задужио његошологију и црногорску науку о књижевности преданим и акрибичким дјелом.”

Научни допринос професора Милана Васића, дописног члана ЦАНУ, црногорској историографији, резултатао је прегледом историје градова Црне Горе под турском влашћу од 15. до 18. вијека, објављеном у 3. тому *Историје Црне Горе*.

Његов документовани синтетички приказ историје градова Црне Горе уклопио је у синтезу политичке, друштвене, војне и вјерске

историје Црне Горе од времена Црнојевића до времена када духовни и политички визионар митрополит Петар И Петровић поставља темеље црногорској државности. Портрет историчара и пријатеља Милана Васића, чији допринос науци аутор високо цијени, повезао је с временом нечасних и помахниталих, злих и нетрпељивих националиста који су разорили Југославију.

Последња у низу студија посвећена је академику Сими Ђирковићу, медиевисти чије импресивно дјело о средњовјековној историји Србије, Црне Горе и Балкана спада у сам врх европске медиевистике. Дјела професора Ђирковића на њемачком, италијанском, француском, руском и кинеском, научна критика одавно високо вреднује. Стога осврт на дјело академика Ђирковића, највећег медиевисте друге половине 20. вијека, не само у српској, црногорској и јужнословенској историографији, схвата као покушај да угледног znalца прошлости Црне Горе, представи њеној стручној и широј културној јавности.

Његов изузетни допринос историографији Црне Горе заснива на истраживачким резултима сабраним у радовима синтетизованим у другој књизи *Историје Црне Горе* од краја 12. до краја 15. вијека. Истраживачки утемељени радови просторно захватају Зету, Поморје и градове, источну Херцеговину, Затарје и Полимље, који данас чине савремену црногорску државу.

У вези са различитим тумачењима простора Црне Горе у средњем вијеку и „извјесне несигурности у омеђавању предмета” истраживања, што је био повод полемичким реаговањима, аутор је указао на нека размишљања академика Ђирковића у вези с проблемима који се тичу проучавања историје Црне Горе у средњем вијеку. С тим у вези истицао је да се Црна Гора може посматрати према њеним географским цјелинама, те да у такве регије спада јадранска обала са градовима и дистриктима, Бока Которска, Скадарско језеро са окружењем, као и динарско карстно подручје са пољима и Полимљем. У том циљу сваки рад на монографијама градова у Приморју и појединих регија, сматрао је веома погодним за даље синтетичко обликовање сазнања о Црној Гори у средњем вијеку.

Драгоцјено је Ђирковићево запажање да су услови унапређивања студија о средњовјековној Црној Гори повољнији него за многе друге дјелове Балкана због чињенице њене ситуираности у медитеранској зони и мјеста са културним и административним контину-

итетом као што су Котор и други приморски градови који посједују изворну грађу. У вези с тим је истицао значај елабората професора Ивана Божића *Нацрт за издавање извора за историју Црне Горе* који је аутор пронашао у архивалијама Академије.

Тирковић је историчар који је као ријетко ко у овој ћудливој струци зрело процјењивао вријеме у којем је живио и антиципирао задатке које ће долазеће околности постављати пред научну историографију. Бројним синтезама, посебно у Историји Црне Горе, историји српског народа и књигама *Срби у средњем вијеку* и *Срби међу европским народима*, као и модерним погледима у историографији, по много чему је јединствена појава у српској и јужнословенској историографији – констатује аутор у осврту на његов живот и рад.

Студиозни и аналитички осврти на дјела поменутих академика пажљиво су изнијансирани, критички промишљени, мериторно вредновани ставовима и оцјенама аутора који своје угледне пријатеље, професоре, савременике сагледава кроз животну и стваралачку причу, исплетену личним везама, радом на пројектима, ангажовањем на струковним и професорским дужностима и научним анализама њихових монографија, студија и чланака. Утемељни и аналитички уклопљени у цјелине које се прожимају, ови синтетички огледи са пажљиво наглашеним закључцима, значајан су историографски допринос проучавању историје историографије Црне Горе.

Намјере аутора и очекивање да овом књигом подстакне даља истраживања у области црногорске историографије, испуњене су доприносом који је за поштовање.

Михаило ВОЈВОДИЋ*

Аутора књиге *О историчарима Црногорске академије наука и умјетности* (Подгорица 2011), Миомира Дашића врло добро познајемо јер се о њему и његовим радовима доста писало. Прошао је најбоље школе на којима се могао студијски образовати и оспособити за бављење историјском науком. Пре нешто више од педесет година био је на постдипломском семинару београдске катедре за историју коју је водио академик Васа Чубриловић, једна од личности којом се аутор бави у овој књизи. С обзиром на то да су на тим студијама, били постдипломци који су се показали успешни на основним студијама, професор Чубриловић је настојао да им уместо садржаја из историје које су раније добро савладали унесе што више програма из социологије, економије, филозофије, дакле, из различитих друштвених и хуманистичких дисциплина, тако да би се постигао висок ниво образовања код тих људи. И на тим студијама колега Дашић се издвајао својом радозналошћу, критичношћу и обавештеношћу.

Миомир Дашић је после тога успешно кренуо да се бави историјском науком. Занимала га је пре свега прошлост Црне Горе. Истицао се оригиналношћу у приступу. У проучавање изграђивања државности Црне Горе, тематике којом се доста бавио, унео је извесне просторе данашње Црне Горе чија је улога у доприносу стварању државе Црне Горе у историографији била занемарена. О томе сам имао прилике да говорим на промоцијама неких од ранијих Дашићевих књига. Овде, међутим, морам још нешто да истакнем што га је, по мом мишљењу, приближило тематици ове књиге. Он је, наиме. током свог научног рада показао склоност да се и теоретски бави историјском науком, дакле и разним помоћним дисци-

* Академик Михаило Војводић, САНУ

плинама, о чему нам сведоче његови радови из увода у историјске студије, из методологије, из критичких разматрања научне проблематике и напokon га је то довело до изучавања историографије. Ова књига је у ствари посвећена историографији у чијем центру су, дакле, истакнути историчари чланови ЦАНУ.

За писање ове књиге академик Дашић скоро и да није имао узора у нашој историографији. Наши историчари су више били расположени да о неким о својих колега, посебно старијим, напишу пригодне странице поводом издавања неких њихових књига или их спомену у предговорима или поговорима, или их се сете поводом неког јубилеја, или о њима пишу у т тетопат текстовима, или у прилозима информативно-публицистичког карактера, или, напokon, и у текстовима енциклопедијског жанра са краћом био-библиографијом као на пример у *Енциклопедији српске историографије*.

Једино бих можда издвојио књигу покојног академика Радована Самарџића *Писци српске историје*, посвећену научним резултатима више истакнутих историчара (нпр. Владимира Ћоровића, Васиља Поповића и др.). Била је то отежавајућа околност академику Дашићу да скоро без неке студије на коју би се угледао пише о својим колегама историчарима, критички оцењује њихово дело и да од свега тога створи целину као што је ова књига.

Дашићев методолошки приступ у одабирању материје и у излагању података и оцена о личностима које је издвојио да о њима пише у овој књизи је веома добро утемељен. Иако се ради о писцима историје различитих периода, о ауторима текстова из разних области историје, о личностима различитог сензибилитета, њиховим склоностима ка синтези или аналитичком приступу, иако је сваки од њих, слободно се може рећи, био научни индивидуалитет, академик Дашић није хтео да се задовољи једноставним излагањем биографије и научних резултата, односно простим регистровањем њихове библиографије а која је у овом случају заиста огромна и разноврсна. Хтео је заправо да својеврсном анализом утврди оно што је оригинално у њиховом научном делу, што је кључно, што их издваја од осталих, али исто тако и да уочи нешто што им је слично или заједничко у њиховом интересовању и тумачењу садржаја из прошлости. А реч је у ствари овде о једанаест личности академика ЦАНУ од којих су три представници тзв. Београдске историограф-

ске школе, четири црногорска историчара, три професора Сарајевског универзитета и један странац.

На првом месту издвојио бих Васу Чубриловића, представника и штавише једног од твораца Београдске школе, коме је Дашић посветио деведесет страница ове књиге написаних у маниру аутора најбољих критичких студија о појединим научницима. Васа Чубриловић, један од доајена модерне историјске науке, био је из круга оних историчара који су београдску Катедру за историју учинили у периоду између два светска рата једном од најбољих у Европи за ту дисциплину. Васа Чубриловић, младобосански револуционар, један од најмлађих у оној групи који су на сарајевским улицама 1914. године чекали да ликвидирају аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда, дошао је између два рата на београдску Катедру за историју Филозофског факултета када су на њој били познати професори Васиљ Поповић, Владимир Ђоровић, затим Станоје Станојевић, Виктор Новак, којима се 1933. године прикључио један од најбољих светских византолога Георгије Острогорски и напосред уочи Другог светског рата и Јорјо Тадић, угледни стручњак за европску историју новог века. За Чубриловићево научничко а истовремено и национално опредељење важно је, по мом мишљењу, истаћи следећу чињеницу. У периоду пред Први светски рат међу српским интелектуалцима јако се осећало југословенско расположење. После стварања заједничке југословенске државе оно је било још више присутно, нарочито у првим годинама. На београдској Катедри за историју југословенско осећање било је скоро јединствено опредељење. Било је то изражено и у њиховим научним радовима, што се исказивало и по броју одабраних и тумачених чињеница и у њиховом одабиру и у истицању заједништва и прожимања истих или сличних циљева. Такво убеђење носио је у себи Васа Чубриловић до краја живота. Осећало се то из текстова које је написао као и тумачења државотворних идеја у околностима дугогодишње ослободилачке борбе и најчешће неповољног деловања тзв. спољног фактора код југословенских народа, дакле, идејама које су, као што сам на почетку рекао, биле веома присутна тематика његовог интересовања.

Слажем се са колегом Дашићем о постојању неколико упоришних стубова Чубриловићевог истраживања и тумачења прошлости југословенских народа у 19. веку којом се он превасходно ба-

вио: *прво*, учешће и улога спољног и унутрашњих фактора у развоју српске и југословенске прошлости; *друго*, Цвијићево научно дело; и, *напокон*, место и улога племенског и изграђивање грађанског друштва у Црној Гори. Као ученик и докторант Васиља Поповића, писца знаменитог дела о Источном питању обј. 1928. године, Чубриловић је у својој докторској тези одбрањеној две године касније под насловом *Устанак у Босни 1875–1878. године* дао најбољи пример тзв. спољног фактора присутног у балканској историји показавши да се у ствари у њој прожимају општи и национални чиниоци. То је заправо образац за разумевање наше и опште балканске прошлости. Придружио бих се Дашићу у оцени да је Чубриловићева књига по методу који је примењен, и по одговорима који су у њој дати, остала до данашњег дана међу одабраним историографским делима коју – да цитирам колегу Дашића – „нарочито поједини дјелови чине научно темељном”. И аутори који су касније писали о том питању у које су били укључени тзв. Велика источна криза и Берлински конгрес, којима је оно окончано, нису могли оспорити Чубриловићеве судове. Примера ради, Чубриловић је у том делу расправљао о питању поделе Балкана на интересне сфере које је било једно од најосетљивијих у 19. веку. Заправо, Чубриловић се осврнуо и на фамозну линију којом је између хабзбуршког цара Јосифа II и руске царице Катарине 1781–1782. утврђена подела Балкана на западни део који би био под аустријским утицајем и источни предвиђен да буде под контролом Русије. Колико је била озбиљна та подела за односе великих сила према Балкану у 19. веку може се видети из другог Чубриловићевог рада, који такође анализира колега Дашић, објављеног под називом *Црна Гора и руско-аустријски уговор о подели Турске 1782.* када је Црна Гора остала у западном делу али је била под специјалном заштитом Русије. Чубриловић је био и један од оних историчара који је бранио позитивну улогу Русије у балканским процесима што је показао не само у споменутој монографији *Устанак у Босни 1875–1878. године* него исто тако и у свом другом значајном делу *Историја политичке мисли у Србији XIX века* када је изразио неслагање са многим мишљењима у Србији да је наводно Русија олако предавала српске територије Аустро-Угарској што је, по оцени других историчара, доносило несрећу српском народу. Такве оцене, мада не треба заборавити да их Чубриловић каткада није категорички заступао, остале су веома важне за разуме-

вање збивања на Балкану на коме су се сучељавале различите концепције европских сила о његовом уређењу, а с друге стране на њему живели бунтовни народи, национално освешћени у 19. веку, о чему сведоче њихови немири, покрети и веома снажно присутне ослободилачке идеје.

Васа Чубриловић је, како с правом истиче академик Дашић, своје закључке заснивао и на антрополошким истраживањима Јована Цвијића а посебно оним о утицају географске средине на прошлост народа. У Цвијићевим тумачењима средине односно конкретног простора Чубриловић је нашао објашњења за разумевање појединих историјских питања на нашем тлу. Види се то из највећег броја његових радова из историје Црне Горе и развоја њеног племенско-патријархалног друштва. Мислим да је Чубриловић зато, највише под утицајем Цвијићевих тумачења, апеловао и на млађе истраживаче да проучавају, на пример, миграциона кретања на Балкану.

Академик Дашић се, међутим, посебно трудио да утврди домете Чубриловићевих изучавања историје Црне Горе. Мислим да је он у потпуности разумео Чубриловићеве поруке, и то је умео зналачки да представи у овој књизи. Чубриловић је, служећи се Цвијићевим научним резултатима али и сопственим истраживањима, снагу црногорског друштва видео у племенско-родовској структури помоћу које је, како Дашић лепо каже, оно успело да потисне османске феудалне односе и њене носиоце са црногорског простора, створи племенску аутономију и еманципује се од отоманске власти. А у радовима које је посветио периодизацији црногорске историје предочио је да се од средине 19. века почело изграђивати грађанско друштво, премда су основе за то представљали извесни почеци настали у претходним годинама.

Чубриловић је бавећи се доста Источним питањем у веома повољном светлу приказао улогу Црне Горе на балканским просторима почев од краја 18. века, затим у збивањима везаним за Први српски устанак итд. Исказивао је при том велику наклоност за такву њену активност као што је то уосталом чинио оцењујући и унутрашње односе у њој о чему је напред било речи. Академик Дашић је то добро показао тим пре што је то и сам осетио на Чубриловићевим предавањима у његовим тумачењима црногорске историје.

Београдској историографској школи припадала су још двојица историчара чланова ЦАНУ о којима пише у овој књизи академик

Дашић. То су: професори Иван Божић и Сима Ђирковић. Ради се о значајним представницима историјске науке и у исто време великанима послератне европске медијевистике.

Ивана Божића је представио као незаобилазног стручњака за јужно јадранско приморје, његову залеђину, за посткосовски период Моравске Србије и за историју средњовековне Зете. Био је то човек изузетног образовања. Пореклом Бокељ из Прчања, ђак угледне дубровачке класичне гимназије, талентовани студент Филозофског факултета у Београду. Како то истиче Дашић, Божић је већ својом дисертацијом *Дубровник и Турска у 14. и 15. веку* (обј. 1952. године) показао коликом је огромном архивском грађом располагао нарочито из Венецијанског али и Дубровачког и Которског архива. Та књига, међутим, излази из оквира дубровачко-турских односа. Она је својеврсна историја балканских земаља, јужнојадранског приморја, Србије и Босне у 14. и 15. веку. Божић је уз то проучавао и османлијско освајање балканских земаља, особито време после Маричке битке, доба деспотовине, односно прилике у земљи Бранковића, Лазаревића и Балшића. Бавио се исто тако и историјом средњовековне Зете, изучавао у њој друштвене структуре, посебно у обалном подручју и залеђу приморских градова, о чему сведоче и више његових расправа о Котору. А за његову расправу о средњовековним Паштровићима написану на основу грађе коју је сам открио, а која му је омогућила да, с обзиром на сачувано архаично уређење, иде све до 19. века, Дашић је изнео тврдњу да је прави научни узор како се у ограниченом простору и времену могу пратити токови читаве једне епохе. Дашић је указао и на то да је академик Божић не само писац језгровитих расправа него и одличних синтеза. Између осталог, у другом тому *Историје Црне Горе* обрадио је цео период од 1385. до пада Црне Горе под турску власт. За Божића се слободно може рећи да је написао изузетно инспиративне странице које сведоче о насилном прекиду политичког живота наших средњовековних држава. Био је и изузетан стилиста, широко образован, лепо је писао и говорио. Велику пажњу поклањао је језику којим је говорио и писао. Иако је био изванредан латиниста, није употребљавао ни латинизме а – како истичу његови ученици – није волео ни стране речи ни кованице јер су оне, по њему, доказ лажне учености.

За другог медиевисту београдске историографске школе, Симу Ђирковића, Дашић је с правом изнео тврдњу да је био један од највећих историчара на нашим просторима. То је време све више потврђивало а убедљиво је посведочила и ова Дашићева књига. Није, међутим, било лако академику Дашићу да представи читаоцима Симу Ђирковића иако је од почетка научног сазревања пратио његов рад. Тај човек изузетне скромности, великог истраживачког дара, свестрани историчар, оставио је за собом преко пет стотина научних јединица, расправа и синтеза као и безброј научних реферата које је с лакоћом на четири-пет језика могао да саопштава на научним скуповима. Поред историје бавио се и историјском методологијом, историјом научног рада и мислим да је у томе много утицао на колегу Дашића да се, ако се не варам, и сам определи да се окуша у тој области. Ђирковић је био страствени истраживач, пасионирани трагач за изворима иако је рано показао смисао за писање синтеза. У питању је била огромна територија која га је интересовала од Будима на северу, Пелопонеза на југу, Уне на западу и Месте на истоку, а у хронолошким оквирима од преко хиљаду година. Академик Дашић је прецизно пратио његово научно уздицање. Докторска теза о Стевану Вукчићу Косачи најпре га је усмерила на трагање за питањем настанка Херцеговине у чијем саставу су били делови јужног Приморја, западни делови Рашке касније запоседнутих од босанских владара, али који никада нису били укључени у Босну. То је Ђирковићу дало одличан ослонац за писање велике синтезе: *Историја средњовековне Босне*. Он је после тога проширио истраживачку базу па је само неколико година касније у другој књизи Историје Црне Горе објавио два велика целивита текста *Зета у држави Немањића* и *Доба Немањића*. Велики број расправа које су после тога уследиле укључујући историје средњовековних градова нпр. Бара, Будве, Сомбора, Шапца итд. представиле су га као једног од најбољих познавалаца средњег века на нашим просторима. У већини његових објављених радова доминира политичка историја. Такве садржине су му и девет поглавља у *Историји српског народа*. Уз то, Ђирковић је и у колективној публикацији *Историја Европе*, изашлој у Торину и Штутгарту, написао делове о југословенском и балканском простору. На крају, желим да додам да је академик Дашић посебно указао на две велике Ђирковићеве синтезе. Прва је *Срби у средњем веку* која је доживе-

ла три издања на српском језику, два у Милану, једно у Паризу, затим у Москви, а друга, *Срби међу европским народима*, написана у најширим хронолошким оквирима и са богатом тематиком која је доживела два издања у Београду, једно у Лондону, затим у Москви, Загребу, Италији, а после његове смрти и у Љубљани. Као што се види, последњих година је академик Ђирковић био просто обасут признањима. Ђирковићева афирмација је заправо далеко премашила наше просторе. Овим последњим књигама се у ствари потврдило да је уживао високо место у међународној научној јавности. Значај Дашићеве књиге је и у томе што је овим вредним прилогом о Сими Ђирковићу приближио читаоцима огромно дело овог надареног скромног али великог историчара.

С обзиром на то да верујем да ће се друге колеге нешто више бавити Дашићевим оценама о групи црногорских историчара из ове књиге, ја бих се само осврнуо на оне који се тичу историографског доприноса двојице од њих чији рад познајем. Ради се о академику Ђорђију Пејовићу и академику Димитрију Диму Вујовићу, који су својим научним резултатима, по оцени Дашића, задужили историографију о Црној Гори тим пре што су јој малтене посветили свој целокупни научни рад. Њих двојица су, користећи објављене изворе својих претходника али пре свега сопственим истраживањима архивске грађе и њеном интерпретацијом у својим радовима, са још неколико својих колега, ударили темеље савременој црногорској историографији. Реч је о научницима који су се бавили различитим областима али су се и у знатној мери додиривали.

Академик Пејовић је, како истиче Дашић, својом значајном студијом о исељавању Црногораца у 19. веку скренуо на себе пажњу научних кругова. Блиско са том проблематиком су и његове расправе о везама Црне Горе са својим исељеним живљем, затим о економском стању у Црној Гори, аграрним односима, политици Црне Горе према заграничним областима. По мом суду то га у ствари приближава оним идејама Цвијића о потреби изучавања миграција и друштвено-економских односа. Заправо, та су истраживања и била у духу Цвијићевих порука. Слажем се зато са Дашићевим оценама да ће та студија, како каже, по феномену исељавања који је у њој обрађен, бити незаобилазна и да ће остати међу Пејовићевим највреднијим делима упркос каснијим расправама и студијама које је написао о културно-просветним приликама у Црној Гори. Ми-

слим да је ту проблематику, после Пејовића, требало наставити још озбиљније истраживати а што се, колико знам, није десило.

Што се тиче академика Дима Вујовића, њему је Дашић посветио преко сто страница у овој књизи и, како ми се чини, суштински размотрио његово обимно и значајно дело, научно, публицистичко и организаторско и изнео оцене тако утемељене да би свако даље изучавање Вујовићевог доприноса историографији Црне Горе у овој књизи нашло најбољи подстицај. Вујовића су претежно интересовали спољно-политички аспекти Црне Горе, и ту наклоност задржао је до краја живота. Уверен сам да је томе доприносила и чињеница што је располагао пребогатом грађом сакупљеном у иностраним архивима, пре свега француским. Овде би се само кратко задржао на једној његовој књизи *Односи Француске и Црне Горе 1860–1914.* коју Дашић с правом сматра драгоценом. Ту књигу није било једноставно написати, премда је он имао у рукама француске документе, јер је ограничавајући фактор била њихова садржина. Француска се, наиме, после пораза у рату са Немцима 1870/71, за разлику од претходних година потпуно повукла у себе бар када је балкански простор у питању. Француска република је јужнословенски простор препустила другима, супротно ранијој политици Другог царства. Зато није било лако извучити из њених извора довољно података за спољну политику окренуту Црној Гори па је због тога било потребно уложити огроман напор, знање и доста стрпљења а тога Вујовићу није недостајало. Више о овим и другим црногорским историчарима академицима мислим да ће говорити друге моје колеге.

Подсетио бих, на крају, да је колега Дашић студиозно приказао и тројицу сарајевских професора и академика Црногорске академије чији је учинак на истраживању од археологије до нововековне историје био примеран. Ради се о Алојзу Бенцу, Браниславу Ђурђевићу и Милану Васићу. Споменуо бих само да је проучавање турског периода од стране сарајевске историографске школе било изузетно значајно. Посебно бих овом приликом указао на књигу једног од њих, а то је Милана Васића, настављача дела Хазима Шабановића, једног од најугледнијих турколога. Васић је нашу историју турског периода обрађивао на основу прворазредне архивске и публиковане грађе, а пре свега драгоцених докумената из турских архива, о чему посебно сведочи његово дело *Градови под турском влашћу* у

Историји Црне Горе III том које до данашњих дана држи високо место у историографији.

На крају да кажем још само неколико речи. Дашићева књига остаће драгоцену у историографији Црне Горе како због научно утемељених судова у њој тако и због избора тематике. Ретке су књиге из историографије а посебно посвећене групи историчара. Историчари када пишу о прошлости најчешће заборављају претходне научне резултате појединаца о тим темама, једино, када морају, то чине пригодно, или спомену њихова имена у фуснотама својих радова. А врло добро знамо да су сви велики историчари у својим делима отворено или понекад дискретно упућивали нове нараштаје историчара на теме којима би се убудуће требало више бавити. Дашић је ову књигу посветио историографским ауторитетима члановима ЦАНУ. О њима је писао коректно, критички, аналитички али и са топлином, захвалношћу и признањем.

Живко М. АНДРИЈАШЕВИЋ*

ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ЦРНОГОРСКЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ

(Миомир Дашић, *О историчарима Црногорске академије наука и умјетности*, Подгорица, 2011)

Академик Миомир Дашић више је од пет деценија присутан у црногорској историографији. У том дугом периоду настајало је његово обимно научно дјело, у коме, поред неколико тематских циклуса, значајно мјесто заузимају радови из историје црногорске, српске и југословенске историографије. Академик Дашић је у вишедеценијском периоду, посвећено и континуирано, пратио релевантно стваралаштво у области историографије, указујући на истраживања, методе и домете историчара, као и на садржаје и вриједности њихових књига. У његовим освртима на релевантна историографска остварења, препознају се токови некада моћне југословенске историографије (касније српске и црногорске), односно, сазнајне и занатске путање које су обиљежиле њених посљедњих педесет година. Али, оно што је једнако важно, јесте да се на основу његовог бављења историографском продукцијом, препознаје посвећеност која је неопходна свакој науци која жели да се усавршава. Такав манир у историографији посебно нам је потребан данас, када већина црногорских историчара не прави чак ни куртоазне осврте на књиге својих колега. Управо због тога, књига академика Миомира Дашића „О историчарима ЦАНУ” представља подстицај садашњим црногорским историчарима да се посвете вредновању истраживања и стваралаштва у науци којом се баве. То је један од начина да се унутар историјске науке у Црној Гори успостави систем

* Проф. др Живко М. Андријашевић, Универзитет Црне Горе

вриједности. Но, независно од тога, чињеница да је један историчар написао више од хиљаду страница о радовима својих колега, вриједна је уважавања. Не знам ко би од нас данас био спреман да посвети толику пажњу и вријеме, радовима својих колега?

Књигом „О историчарима ЦАНУ”, академик Миомир Дашић је желио да прикаже, како је у предговору навео, „историографске резултате свих преминулих историчара – редовних, ванредних и дописних чланова Академије, с акцентом на њиховом доприносу унапређењу историје историографије Црне Горе”. Предметом Дашићеве научне пажње били су: Иван Божић, Ђорђије Пејовић, Петар Поповић, Славко Мијушковић, Васо Чубриловић, Бранислав Ђурђевић, Димитрије Вујовић, Алојз Бенац, Мишел Обен, Милан Васић и Сима Ђирковић. Несумњиво, ријеч је о историчарима који су оставили значајно дјело о Црној Гори и историчарима који су је својим стваралаштвом афирмисали изван њених граница. Иван Божић и Сима Ђирковић направили су велики искорак у изучавању средњовјековног раздобља црногорске прошлости, оставивши читав низ вриједних истраживачких радова и једну велику синтезу. Данас је њихово дјело, посебно *Преглед историје Црне Горе у средњем вијеку* који је писао Сима Ђирковић, предметом дјелимично утемељених критика, али ни послје њихових радова, црногорска историографија средњег вијека није направила значајнији, а посебно не озбиљнији искорак. Ђорђије Пејовић и Славко Мијушковић добар су примјер како историчар, који је у суштини изузетан архивиста, може направити корисне научне искораци, док је Петар Поповић узор како историчар на основу скромног архивског материјала може остварити значајне домете у историјском мишљењу, садржају и стилу. Управо у тој Поповићевој дисциплини, супериоран је и недостижан Васо Чубриловић, који у црногорску историографију није унио на хиљаде докумената, већ један метод и идеју, која је имала већи утицај на научно мишљење и истраживање него хиљаду нечијих архивалија. Размеће у црногорској историографији означио је својим дјелом и Бранислав Ђурђевић, тако да се изучавање османског периода у историји Црне Горе, као и изучавање црногорског племенског друштва, дијели на – прије и послје Ђурђевића. И Ђурђевић је, попут Чубриловића, историчар с идејом. Никада с мањим бројем извора и написаних страница, није извршен већи преврат у црногорској историографији, од оног који је извео Ђурђевић.

Напокон, академик Дашић се детаљно и систематично осврнуо и на дјело Димитрија Вујовића, једног од највећих црногорских и југословенских историчара.

Пишући о историчарима ЦАНУ, академик Миомир Дашић је слиједио јединствену концепцију, према којој прилог почиње навођењем основних биографских података о кретању и усавршавању у струци, а затим се наставља освртом на њихове најважније радове, посебно на оне који се односе на прошлост Црне Горе. Тај осврт није само информативног карактера, већ садржи одређени степен вредновања, односно, указивања на значај ових радова за изучавање историје Црне Горе. Након тога слиједи и осврт на методске и истраживачке домете ових историчара, као и на особености њиховог ауторског исказа. У том вредновању, упадљиво недостаје макар ненаглашени критички осврт на неке сегменте њиховог стваралаштва, па и изразитија градација у оцјењивању њиховог стваралачког доприноса црногорској историографији. Иако је јасно да ауторова намјера није била да књизи придода и ово својство, већ да превасходно прикаже стваралаштво историчара ЦАНУ и њихов допринос црногорској историографији, засигурно би оваквим освртом академик Дашић дао књизи једну вриједност више. С друге стране, умијеће академика Дашића да и најкритичкије оцјене саопшти на примјерен начин, могло би послужити као користан образац за каснија вредновања научног стваралаштва у црногорској историографији. Став академика Дашића да се, како је у предговору навео, суздржи од давања „коначних вриједносних судова” о овим историчарима и њиховим дјелима, не сматрамо добрим избором.

Вриједност ових научних портрета академика Миомира Дашића је и у томе што они садрже тумачења и запажања, која су резултат личних односа аутора и колега о којима пише. Искуства и сјећања из рада и дружења са овим историчарима, академик Дашић је умјешно искористио за што потпуније приказивање њихове стваралачке личности, али и за што боље разумијевање околности које су могле битније утицати на њихова научна интересовања и ставове. За историчара, и наравно књижевника, вријеме у коме се формира, често има велики утицај на његово мишљење, стваралаштво и вриједносне судове, јер за разлику од других, историја, жалост, није наука у којој се до истине долази мјерењем специфич-

не тежине, већ наука у којој вам емоција или увјерење може одвести мишљење у погрешном правцу. За разумијевање таквог стваралаштва, заиста је понекад неопходно знати понешто и о самој историчаревој личности.

Књига академика Миомира Дашића „О историчарима ЦАНУ” указује нам и на феномен прошлости Црне Горе као предмета научне пажње. Само на основу радова историчара чији су научни портрети у овој књизи, можемо констатовати да је прошлост Црне Горе, односно Црна Гора, са више аспеката интересантна и провокативна за историчара. Тешко је на Балкану наћи мањи а комплекснији и садржајнији простор за историјска истраживања, било да је ријеч о изучавању друштва, културолошких особености простора, политичког живота, личности. Све што друштва „малог броја”, која живе на неком другом простору, не могу да имају, у Црној Гори имају, а све што не могу да досегну, овдје су не само досегнули него често и пребацили. Ако о Црној Гори судимо на основу историографије која је настала о њој, онда су њене стварне мјере драстично другачије. Узмимо као примјер процесе о којима су писали Бранислав Ђурђевић и Васо Чубриловић, а који се односе на црногорско племенско друштво и карактер османске власти, социјални динамизам о коме је писао Ђорђије Пејовић или на спољну политику Црне Горе о којој је писао Димитрије Вујовић. Само на основу ових радова, јасно се препознаје тај несклад између броја и значења, иако, разумије се, тај несклад није пресудно утицао на научно интересовање за прошлост Црне Горе. Оно што је могао бити значајнији подстицај за изучавање прошлости Црне Горе, свакако је „наглашеност” тих историјских појава и процеса. Њихова форма често је уочљива до иритантности, а њене манифестације су изузетно снажне. У радовима историчара којима је посвећена ова књига, указано је на њихове напоре да ове феномене и процесе вјерно и садржајно прикажу.

Књига „О историчарима ЦАНУ” значајна је и као прилог ненаписаној историји историографије Црне Горе, јер се њоме систематизују научни резултати историчара ЦАНУ и указује на њихов допринос изучавању прошлости Црне Горе. И у поднаслову књиге се наводи да је она „прилог историји историографије Црне Горе”, што говори о намјени коју у нашој историографији може да има, односно, о карактеру који јој је одредио аутор. Књига академика Ми-

омира Дашића може да буде подстицајна за писање историје црногорске историографије, будући да још немамо чак ни прегледну студију о развоју науке којом се бавимо. Већ данас се осјећа потреба да се динамичан развој историјске науке, који је дао можда и највеће резултате у области друштвених наука у Црној Гори у XX вијеку, прикаже, систематизује и вреднује. Таква студија не би само указала на остварене резултате већ би указала и на недовољно обрађене или запостављене научне области, као и на области истраживања гдје су резултати по више основа проблематични. Разумије се да би такав приступ био спроведен првенствено с намјером да буде корективни фактор у будућем развоју црногорске историографије, а не да успоставља унутарструктурну хијерархију или да истиче нечију оцјену „незадовољава”.

Академик Миомир Дашић је исцрпно и систематично указао на научни допринос историчара чланова ЦАНУ у изучавању прошлости Црне Горе, али поред њих постоји и велики број значајних историчара XX вијека, који нијесу били чланови ЦАНУ, а чији је допринос црногорској историографији такође несумњив. Поменућу најприје своје драге професоре: Радомана Јовановића и Бранислава Ковачевића, који су нас напустили у посљедњих неколико година, а затим почивше историчаре: Душана Вуксана, Риста Драгићевића, Глигора Станојевића, Новака Ражнатовића, Богумила Храбака... Сви они помогли су да црногорска историографија прави мање или веће искораке. Захваљујући академику Миомиру Дашићу, један број истраживача прошлости Црне Горе добио је научни портрет који приличи њиховом великом дјелу. Тиме је испуњен велики дио дуга црногорске историографије према онима који су у њеном стварању учествовали. Истовремено, црногорска историографија добила је овом књигом још једно вриједно научно дјело, подстицајно за будуће истраживаче.

Миомир ДАШИЋ

*Поштовани Предсједнице ЦАНУ,
Уважене колеге академици,
Драги пријатељи и поштоваоци књиге,*

Свима вама изражавам топлу захвалност што сте својим присуством показали интелектуалну радозналост за промоцију моје најновије књиге: *О историчарима Црногорске академије наука и уметности. Прилог историји историографије Црне Горе.*

Срдачну захвалност изражавам издавачу књиге ЦАНУ, која ме и овом књигом (четвртим монографским издањем) успјешно представља научној и широј културној јавности.

Захвалност дугујем колеги академику Драгану Вукчевићу на уводној ријечи о мени и мом научном раду у Академији.

Посебно сам захвалан колегама професору др Михаилу Војводићу, дописном члану Српске академије наука и уметности, професору др Ђорђу Борозану, ванредном члану ЦАНУ и професору др Живку Андријашевићу, мом бившем одличном студенту и потом сараднику на Филозофском факултету Универзитета Црне Горе, који су бираним ријечима говорили о књизи на овом импозантном интелектуалном скупу.

Драги пријатељи,

У овом пригодном и свечаном тренутку било би сувишно да као аутор говорим о мојој књизи. Поготово било би немудро да понављам већ речено о садржајима књиге, које испуњавају 11 портрета – есеја о бившим члановима Академије, иначе, научницима који су својим дјелима дали велики допринос освјетљавању прошлости Црне Горе, почев од пријесловенског па до савременог доба. Држим да су изговорени вриједносни судови о овој књизи које смо чули изречени искрено и научно одговорно пред стручном научном и културном јавношћу. Компетентни историчари потврдили

су да сам иако у заласку јесени смогао храбрости да се супротставим идеологији која чини све да поједине врсне историчаре сурвава у понор читалачког заборавља и да њихова научна дјела обесмишљава разним етикетирањима.

Повод је, међутим, да кажем да од времена када сам постао свјестан свога ја и када сам се упутио у испитивање, истраживање не само прошлости Црне Горе него и њеног много ширег окружења, посебно догађаја и феномена из историје црногорског и српског народа – нијесам сматрао да је оно што сам стварао и створио коначно и савршено. Ријечју, био сам свјестан да нијесам потпуно задовољан собом. Можда сам био више критичан према својим историографским резултатима, чак, и више него што је то чинила стручна и научна критика. И данас сам тако доживио изречене вриједносне судове. Истина, ја сам имао „среће” с научном критиком, можда сам и мимо заслуга био хваљен, због чега сам бивао и неспокојан. Стога ми је знатан дио живота и стваралаштва протицао у неспокојству и напорима да та неспокојства превазилазим.

Приступајући писању, по много чему ове специфичне књиге, жеља ми је била да, чињенично у најсажетијој форми, прикажем интелектуалне биографије историчара бивших чланова Академије и њихово мјесто у научној и културној баштини Црне Горе и њених друштава од најстаријег доба до савремености. Жеља ми је била да оживим сјећања на велика имена историјске науке која су била окупљена у Академији, јер, како вријеме протиче, о појединцима и њиховом дјелу све се мање говори и у Академији, а још мање им се придаје значај у широј културној јавности. Циљ ми је био, а тај циљ, по мом увјерењу, надам се, имаће и ЦАНУ, јер је то научна потреба, да се не само о појединим историчарима него и у другим научницима организују научни скупови и други тематски разговори о њиховим интелектуалним биографијама. Радовало би ме ако би ова моја књига послужила примјером да садашњост не угасти памћење о заслужним научницима-истраживачима, који су темељно освјетљавали тмине наше прошлости и ширили хоризонте историјске свијести у нас. Покушао сам, није нескромно то рећи, да овом књигом одбраним и дјела научника која су незаобилазна у историји науке не само у Црној Гори већ и широким јужнословенских и балканских простора, а на која се у ово наше вријеме неоправдано заборавља. Јер тенденција негирања, заобилажења личности и

њихових дјела које су предмет моје књиге, постаје неразумљива реалност у нашем исполитизованом друштву. Томе доприносе и поједини историчари од „заната”, што је за жаљење. О разлозима таквог односа и покушаја да се силовањем историјских извора и резултата претходника пише „нова историја” могло би се много говорити, али то је тема за себе. Мудрост старости ми налаже да у овом пригодном тренутку ту тему не елаборирам.

Овај мој скромни прилог историји историографије Црне Горе није био замишљен да трагам за непознатим о познатим, нити да се бавим неким скривеним тајнама нерасвијетљеним из научног живота појединих научника, већ да прекорно укажем на неоправдано заборављање дјела појединих утемељитеља наше Академије, као и свих оних других који су дали драгоцјен допринос њеном научном угледу и да свједочим о њиховим високим оствареним научним дометима.

Сматрао сам то својом професионалном обавезом и према музи *Клио*.

Књигу предајем суду научне и шире културне јавности, увјерен да ће је занимати моје приче о научним именима која су предмет књиге, као и моји вриједносни судови о њиховим дјелима. Надам се да ће научна критика провјеравати и овај мој историографски учинак, као што је оцјењивала и провјеравала и моје претходне књиге. Није ме страх суда озбиљне критике. А за ону другу, лишену ерудицијског знања и научне савјести, не марим.

Уосталом, нијесам једини који кризу књиге овог нашег времена доживљава као смрт и пропадање класичне књиге коју је утемељила Гутенбергова цивилизација. Ипак, охрабрује и ово наше интересовање да је и криза књиге пролазног карактера.

Зато још једном изражавам захвалност свима који су допринијели организацији ове интелектуалне свечаности. Искрену захвалност дугујем колегама који су бираним ријечима говорили о књизи. Захваљујем и свима вама који сте се одазвали позиву Академије да присуствујете овом скупу за памћење.

